

ESTE 2011 * L° 58

LI RANTOELE

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes.
publiyeye pal "RANTOELE" - soce nén recwârlante (a.s.b.l.)
avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : L. Mahin - Dessins : Djozé

Eplaidêu responsâve : Pire Otjacques

19, rûe d' la Hasse, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros à limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 po l' etrindjir)

à conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot « rantoele »

Li mot “rantoele”, c’ est dandjeus on riscôpaedje [mécoupure] do shuvion [suite de mots] « l’arantoele » (l’araegneye, l’arincrin). On l’ dijheut purade so l’ Ardene, el Province do Lussimbork, la k’ i s’ prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwêye, rantwaye, rantwale, evnd.* (ALW 9).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c’ est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k’ a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a “Li_Rantoele_(soce)”.

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidre sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Mins pacô, nos eployans eto des **rfondants walons**, ki wâdnut sacwants traits des accints do payis. Metans, dins cisse Rantoele ci, les letes da Jacques Desmet (p. 5) et Joseph André (p. 14) et les tecses da Désiré Malet, Jean Goffart et François Nyns. Mins brâmint di ces tecses la sont-st eplaidîs, come li scrijheu(se) les a-st ortografyî sol waibe « li walon d’ emon nozôtes » <http://walon.cultureforum.net/>

publîcîs rîpîsîs: One Saki, t. da Tchîsîsron 14 B-5110 One Sîadju Mwiti n° 0, dîcîmbe 94, poussé d’êvoiyadje: Naneur 1

Li Rantwèle

On foyya (a vni) po lès rdjîzîs do walon - n° 0 - 10 frs

Responsâvisté

Les scrijheu(se)s sont responsâves di çou k’ i (ele) sicrijhnut, et les dessineus di çou k’ i croylnut.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant l’ sourdant.

Les textes publiés dans "Li Rantoele" peuvent être repris en citant la source.

Et n’ rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège); ea se prononce ia ou ê (fr. eau); én se prononce généralement in (én ou é a Charleroi); ae se prononce généralement a (è a Liège, â a Charleroi dans le suffixe -âdje), oe se prononce généralement wè (eû a Liège, mais aussi è, û, ë, wa, oû, wê, etc.); sch se prononce sk ou ch (mais h a Liège); oi se prononce wa a Namur, wè a Liège, ôn a Charleroi et oû a Nivelles, â se prononce au a Namur, â en Haute-Ardenne, et variablement au, â, ou a a Charleroi; ô se prononce nasalisé en Ardenne et à l’ Est du Brabant (presque on), et oû a Nivelles; sh se prononce ss a l’ Est et ch a l’ Ouest; oen se prononce souvent on a l’ Est et win a l’ Ouest.

Les linguistes appellent ces lettres des diasystèmes ou archigraphèmes. E walon, on dit betchfessîs scrijhas, (do viebe "betchfessî", placer tête-bêche).

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; soce nén rêcwârlante.

La lettre é ne s’ écrit que si elle représente un phonème du wallon (ceréjhe, tuzé). Mais pas si elle provient d’ un calque du français prezinter, republike (lire è).

Di traze a catoize

Noveas lives

Djustin Titorval vénrè â monde li vénrdi 7 d’ octôbe a 7 eures al nute a Tcheyou. Tchaekonk î est l’ bénvnou po lyi apoiter « l’ ôr et l’ ecinse », come les Rwès Mâdjes. Disk’ a ç’ djoû la, li live pout esse atchté 18 uros + 5 uros s’ i vos l’ fât evoyî. Après, ci serè 20 €. (Conte BE78 0682 1708 2286 do Muzêye del Parole, 6900 Mâtche-el-Fâmene; tel 084 34 45 83 – emile museedelaparole@gmail.com Loukîz eto p. 8.

Greifswald, powinmes di prijhî (powèmes di prijonî): Ene ramexhnêye d’ arimeas da Emile Limpleu eplaidîs el coleccion do Bourdon. Li scrijheu les a toirtchî do tins k’ il esteut reclôs dins l’ camp di Greifswald, dilé Stetin, el Pologne d’ asteure (1940-1941). Po l’ aveur, evoyîz 13 € (pôrt divins), â conte ISBN 978-2-930364-51-3, tel 071 64 31 23; emile elmojodeswalons@skynet.be.

« **L’ efant d’ èn ôte** » (l’ efant d’ on-ôte) da Lucyin Somme & « **Ene sacrêye pitite arsouye** » (one sacrêye pitite ârsouye) da Chantal Denis, les deus dierins romans del coleccion Somme-Denis. 10 € + 3 € d’ pôrt po tchaeke. Conte 001-0223714-11 da Chantal Denis ou 796-5396752-28 da Lucien Somme.

CD di lijhaedje

CD des scrijhaedjes del Walone e 2009.

117 tecses k’ ont stî eplaidîs el gazete « Li Walone » e 2009, léjhous pa les comitârs del soce do minme no. Evoyîz 10 uros sol conte 000-0124149-86 del soce.

Li RANTwèle

Eternâcionâ

Li prétins arabe

Come dji l' avéns bén dit, les revintreyes arabes ont wangnî [gagné du terrain] dispu l' dierinne Rantoele. Après [du côté de] l' Libeye, après l' Sireye, après l' Yemen. Mins l' adierçaedje [réussite] n' est pus come à cminçmint...

I fât dire ki ces troes payis la, ki l' peupe s' a sorlevé dierinnmint, n' estént nén dizo l' sotnance des payis do Coûtchant. Ces-ci n' ont nén polou atourner l' ârmêye do payis, come e l' Edjipe. Ça fwait les sôdârs ni s' ont waire metou do costé des revinteus.

Les wangnants do prétins arabe

Les peupes di Tunizeye et d' Edjipe sont les grands wangnants, à djoû d' ouy, di çou k' on-z a lomé li prétins arabe. Mins li pus mâlâjhey est co a vni ! Tant k' âs ôtes troes payis cités padzeu, on n' sâreut, pol moumint (28 di may), dire kimint çki ça va tourner. Mins, ki ça vâye come ça vout, si les djins vinkixhèt les dictateurs, i l' âront payî avou ene driglêye di moirts.

Mins n' a pont d' si grand mâ k' i gn a on ptit bén ki va avou. Les ôtes peupes arabes, ça lzî rscheurè pôzitivmint sol tcherpinte. Tocosté (Arabeye sewoudite, Marok, Aldjereye), les govienmints ont rhâssî les fonccionaires, et baxhî les pris des prumîs amagnîs (souke, farene, ôle). Ey egadjî des djonnes dins les oujhenes d' estat et les administrâcions. El Palestene, les metingueus ont tchôkî les pârtis politikes a s' racmoirder po poleur mete so pî des vôtâedjes a môde di djins. Et dandjreus ki mwints payis ricnoxhront l' Estat palestini e moes d' setimbe, mâgré tos les espaitchmints des Israyelîs. Biss biss po Netaniahou et ses toûs d' rossea tchén.

Les pierdants

Les gros ki s' rimplixhént les potches sol dos des pitès djins si vont dveur rastrinde on bea vî côp. End a eto des pekêyes ki pasront des coûtes ou des longuès vacances el gayole.

Metingueus a Sidi Smayil (Marok) po dmander des contes à mayeur, k' âreut poujhî dins les cofes.

Èn ôte grand pierdant, ci serè Israyel. Avou les peupes arabes ki s' rindront mwaisses di leu destinêye, i n' pôront pus fé les ravacholes tot-z abribant des tantiveus moenneus arabes. Come Moubarek, ki vindeut l' gâz edjipsyin a Israyel meyeumartchî k' a ses prôpès djins, moyinant dringuele so ses contes el Swisse.

Et les islamisses ?

Zels ossu, i seront dins les rangs des wangants, pâr k' il estént cotchessîs des redjimes dictatoriâs, ki ç' soeye les cis aloyîs a l' Occidint (Tunizeye, Edjipe) ou les cis k' estént disconte (Libeye, Sireye).

Dandjreus k' i front des bons rzultats âs vôtâedjes ki s' aprestèt tocosté. Mins ces pârtis la, come les frés muzulmans d' Edjipe u « Ennahda » el Tunizeye ni sont nén biesses : i sayront di roter come des pârtis layiks, a môde di nosse PSC divintins.

U come li pârti del Djustice et do Diswalpaedje di Tourkeye, ki moenne ci payis la dispu dedja sacwants ans. Et n' a nouk avâr ci ki trove a rdire.

Les rwès et zultans ont mî tnou k' les prezidints

Paski pocwè ?

Les rweyâltés arabes (apus ki l' Djordaneye) sont foirt viyes, et les rwès sont sovint veyous voltî des pitès djins. Ezès metingues à Marok, el Djordaneye u a Omane, on n' a pont veyou d' banires ki dmandént l' republike. Seu tchén à mitan do djeu d' beye : Bareyn, la ki li rwè, ki provént d' ene minorité del djin, a dmandé a l' ârmêye sawoudyinne di vni spotchî les revinteus chiyites, ene madjorité sovint formagneye.

Et les terorisés ?

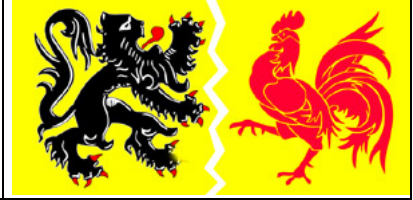
C' est todi drole di vey ki, sacwants moes après l' enondaedje des revintreyes arabes, les Amerikins parvinèt a rtrover Ben Laden eyet del dischinde. End a brâmint, ezès payis arabes, ki n' croeynut ni al Cayida, ni à 11 setimbe ki come emantcheures po fé vinde des fiziks et des radârs âs grossès sociétés amerikennes. Mins asteure ki li spotcheye djonnesse des payis arabes sint k' ele pout amidrer si prôpe payis d' âdvins, el Cayida ni trovè pus waire di sôdârs. Ké djonne ome di 20 25 ans s' irè co egadjî ladvins a l' avni ? C' est po ça k' il esteut grand tins del fé disparexhe foû do fime.

Lucyin Mahin, e moes d' may 2011

Beldjike :

Mori po mori

Tant k' nos estans come cou et tchmijhe avou l' francès, tant k' nos scrijhans todi rapôrt a ç' lingaedje la, comint voloz k' on nos rconoxhe, nos, les Walons ?

Mi, m' walon, djel voe voltî ma nd esse disbâtchî fén moirt. C' est l' lingaedje di mes parints k' on va mete e tere dimwin, et avou lu, nosse no : Walon !

Li tchance ki ns avans ådjourdu, c'est k' les Flaminds volnut esse mwaisse e leu måjhone. Pocwè n' seréns ns nén mwaisse e l' nosse, et les Brusleres, e l' leur !

A m' shonnance, pocwè co s' astârdjî avou des djins ki n' ont nén les minmes idêyes

ki vos ? On n' est djamây si bén k' dins ses ahesses. K' i schovnuhe divant leu-z ouxh, nos schovrans divant l' nosse, et tot l' monde serè binâjhe.

Po ça, i fâre tuzer et rtourner nos mantches. Saetchî so l' minme coide tertos eshonne, tchaeconk di s' costé.

Nosse walon, el fât mostrer.

Mostrer k' on est capâbe del ricâzer.

Rimete nos djins a scole : nos mwaisse et nos efants.

Fé sawè k' il egzistêye, dins tos les corons, et tot câzant come amon nozôtes et nén a môde des planeus ki pasnut pa dzeu vosse tiesse.

Rimete å coirdea di nosse pitit djârdén des omes, brâves et oniesses, et nén des côpeus d' bouÛsse.

Cwand tot va mâ, ça n' sâreut k' aler mia. Mins, i n' a pus a târdjî !

Li Mâjhnî, e moes d' mâss 2011.

Walonreye / Nateure

Les tchivrouûs

Cwand nos esténs djonnomes, mi camaeråde Noré et mi, nos bracnént co voltî. Come ça, di tinzintins, po tirer on live, ene robete ou on faizan. Onk ou deus, nin dpus, djusse po fé ene boune eurêye.

Ci djoû la, a l' anuti, i fjheut on bea clair di lune.

I nos prinda l' zine d' aler fé on toû, Noré avou si nouv milimetes âs plons, et mi avou l' bacaloumire al clitchete (on sovni des Amerikins). Nos nd alént bén pâjhûlmint, conte vint, sins brut, les ouys bén å lådje. Nos cnoxhént bén li pîce wice ki l' djibî si rashonnéve.

Arivés a ene céncwantinne di metes di l' orire d' on ptit bwès, nos toumit a djnos padrî on bouxhisse. Divant nos ouys, on tâvlea di tote beaté. Ene trope di tchivrouûs. End aveut bén ene dozinne. Des cis ki brostént des djônes âbes. Des ôtes, li hanete sitindowe, dressîs so les pates di drî, groumtént les foyes k' estént co a leu poirtêye. Deus ôtes,

tiesse conte tiesse po mostrer leu foice.

Des ôtes djouglént, potchtént, fjhént des couperous, pé ki des acrobates di cirke.

Di tchaeke costé di l' orire, deus ôtes, bén droets, les oreyes a l' awaite, come deus sintineles, presses a-z anoncî li dandjî.

Des lâmes corît so nos mashales. Mouwés, li shofla côpé, nos n' ârént nén polou dire ene parole. On tâvlea : dji n' vos di k' çoula !

Nos cwitîs tot douçmint, so l' betchete des pîs. Nos

n' djâzént nén et nos avans rintré.

Noré, k' aveut li pincea e l' ouy, ponda l' imådje so ene grande toele di lin po n' rén rovî di çou ki nos aveut tant fwait mouwer.

Kibin d' côps n' avans dju nén conté, raconté, rinovlé neste istwere et todi avou li minme mouwaedje e l' vwès.

Li maleur a volou ki Noré, tot bagant, a pierdou li toele di nos sovances. S' a-t ele evolé ? Nos n' l' avans djamây ritrové.

Dj' aresteye paski dji mowe co tot l' racontant, nosse vuzion !

Joseph André, e moes d' fevrî 2011

Cinema

« Des omes et des diès »

Teyolodjicmint, ci ratournaedje la, mot po mot, do tite francès ni va nèn. Sapinse à Pere Trapisse di Rotchfoirt. Li meyeuse manire di dire sereut motoit : « des djins et des manires diferinnes di siervi l' minme Bon Diu ». Mins ci n' sereut pus on tite di fime !

Avez vs vèyu ci fime la ? C'èst one istware k' a-st arivè a Tibirine, è l' Aldjèriye. Des trapisses francès î ont stî stornès.

Vaici, a Rotchfoirt, nos avans ossi one abiye des trapisses èt li Père Abé a vnu al sèyance di mostrèdje do fime. Et responde às djins ki lî vlint dmandèr one sacwè.

Fât dire ki les trapisses vaici el Beldjike sont cnochus prèmièrment po les bîres k' i bresnut.

Vaila, po vikèr et dinèr âzès djins, i fyèt crèche des légumes et des yèbes po soladjî les mâs, fè dol lâme, evnd.

Onk di zels, li Fré Luk, est docteur et sogne les malâdes.

Picote a migote, i s'ont mètu avâ les djins do viladje et yesse bin vèyus dins tot l' payis.

Çou ki n'est nin do gosse des estrémises muzulmans, ni co

des maïsses politiques aldjèryins.

Dins on prèmi timps, tortos, ossi bin les estrémises ki les politikîs, sayèt do les trakèr foû do payis. I les man'çèt di totes les manîres. Zels, il ont peû bin ètindu. Portant, après ènn avèr bràmint dvizè inte zels, i dècidèt do dmore è leus cassines.

One nute, waire di timps après l' Noyè, des djins – on n' sait nin kî – les ont vnu hapèr sins

doûceur. On les vèt co rotèr lontimps ol nîve dins l' sipesse brouheur dol montagne. Et pu : pus rin !

On n' ritrouvrè leus coirs tot mesbridjîs ki bin pus târd. Èt, a l' eure d' ènute, mâgrè les inketes, on n' sait nin pa kî k' il ont stî pris...

Les cis k' ont waitî l' fime a Rotchfoirt ont-st atôtchè li Pere Abé avou totes sôtes di kestions : « Pocwè k' les mwinnes ont dmore su plèce dins l' dandjî ? » « Pocwè estin-t i la ? » « Est çki les trapisses si sintnut les minmes el Beldjike ki vaila ? »

Bràmint des kesses et les response da Dom Gilbert ont sî [suivî].

Foirt kichoyus, nos estins binâjhes do rvey les imâdjes, et co dpus di comprinde les pondants et les djondants di ciste afaire la.

Désiré Malet

Lete di lijheu

Djè vén dè lire l' artêke da Djan Cayron dins "l' Rantoele" 57 sol fime da Xavier Istasse « Nameur, Wisconsin ».

L' è prèmi còp què nos couzèns ont vnu a Namèr, dji les a rçû a Mélin (el-Hesbaye), avou one pîce è walon « Les spots » djouwêye a l' sâle dèvant l' èglîje do véladje.

Tolmonde câzéve walon, come s' è s' ârîn' todè conè ! Èl avént l' accint

d' Tourènes ou d' Grand-Lé.

Nèn dandjî d' l' anglès ou do francès po nos fé comprinde.

Dj' a polè aler mostrer a Gobtindje [Gobertange] lè mâjone dè ses vîs parints a onk dè nos vîs couzèns.

Ès ont co rêvnè a Mélin par après : Vandertî, câbartî l'avâ è-n Amèrêke, avot tchanté l' « Minuit Chrétien » dà docsâ d' l' èglîje !

Djè n' a jamais yè l'ocâzion d' aler l'avâ !...

Jacques Desmet

Spòrts : les tchafiaedjes do Ptit Louwis (19)

Ene sacrêye samwinne pou Flipe Gilbert

- Il est tèrîbe toulminme ! Mins el principâl, pour mi, c' est qu' c' est in walon !

L'ome s' erlèveut d'ès grand fâteuy. I vneut d' erwaitî l' arivêye di Lidje-Bastogne-Lidje dins l' boesse às imâdjes eyet i dvizeut di Flipe Gilbert. Il est vrai qui Ptit Louwis s' aveut toudi acrotchî à velo. Dedja du tîmps d' Edy Merckx, i nd esteut supoirter. Mins roci, avou les cwate victwêres di shûte qu' i vneut d' nos ofru, no cousse endè pleut pus. L'ome apiça ene boutaye d' euwe. I rvoeyeut les imâdjes des coûsses. El fletche braibançone tout d' abôrd. Rola, il aveut batu Bjorn Leukemans a l' arivêye. Les deus coureus s' avént ètindu a 14 kulometes d' Ovèriche.

Adon, gn a yeu l' *Amstel Gold Race* qu' il aveut ddja acrotchî è 2010. Roci, il a bèn controlé l' coûsse djusqu' a 15 kulometes d' el lene è skètant Rodriguez et Gerrans. Mins l' coureu n' a nèn peu di dire qu' i vleut awè l' condicion pou ç' moumint la eyet surtout qu' il aveut stî bèn aidî pa s'-n èquipe, ostant fizicmint qui morâlmint.

- Il est modesse, savez ! I n' ès prind nèn pou l' meyeu, mins purade pou l' pus complet du moumint !

Mins ç' n' esteut rén avou ç' qui l' ratindeut troes djoûs pus târd. Il a dominé l' montêye du meur du Hu pou gagnî el fletche walone. Pourtant, lu, i n' croeyeut nèn yesse capâbe di rivalijî avou les peurs grimpeus dins ene montêye di pus d' douze pour cint dissu ene longueur di 900

metes. Il esteut ddja dins les prumîs à pî du meur. Il a controlé eyet s' a seu disgadji sins qui Rodrigez èn seuche ervènu.

- C' est seur qui l' ome erconèt awè candjî s' façon d' couru ! Eyet il a râjhon !

El dimegne, i daleut atchèver li peneuse samwinne [semaine sainte] (nèn peneuse por lu) è rèpoirtant Lidje-Bastogne-Lidje. « C' est m' meyeuse samwinne dispu qu' dji seu professionnel ».

Roci, il a batu, nèn pus ni mwins qui les deus frés Schleck àd dibout des 255,5 kulomètes eyet çoula dins in sprine a troes.

- Quéne affaire ! Mi, dji ndè pleu pus quand les deus frés ont ataqué dins l' coisse [côte] del Rotche às Fâcons a 20 kulometes di l' arivêye. Dins l' montêye di Sint-Nicolai, c' est minme Flipe qu' a ataqué pou skèter les ôtes.

Atincion savez ! Flipe est l' prumî Lidjwès dispu Djôzef Bruyere gn a 33 anêyes did ci eyet l' prumî Walon dispu 12 ans avou l' ergreté Franck Vandebroucke a-z awè gagnî el walone classique.

C' esteut ses supoirters qu' estént binâjhes. Is estént rashonnés dins s' vilâdje di

Rmoutchamps, à pî del rilomêye coisse del *Redoute*.

A ! el Waloniye n' aveut pus conu ene bele reyussite eyet ene si bele victwêre sportive dispu lontîmps (avou Djustine, azârd).

Tertous ecourâdjent Flipe. Quand no walon coureu s' aveut astampé dissu ses pedales, les djins crierent à pus foirt pou vraiymint l' poirter viè l' victwêre.

Lu, i vneut di reyalijî in rêve d' èfant. Cwand il esteut ptit, i rêveut di rèpoirter èç coûsse la. Il àrè gagnî Lidje-Bastogne-Lidje a l' âdje di 29 ans !

El fiesse su place pouveut continuer rola, à pî del *Redoute*. Minme sins leu tchampion ! Gn aveut minme ene grande tinte avou ses parints, ès famille, ses amisses eyet s' fanes-club.

Pou tous les bons moumints (eyet on espère bèn qu' i gn àrè co branmint ds ôtes), merci Mossieu Flipe !

I fât rconèche etou qui no tchampion cominche a bèn s' disfinde dins toutes les ocâzions, qui ça fuche à sprine, dins les arivêyes so montêye oubèn è-n estant mërseu.

- Mi, pou m' pârt, dj' el vireu bèn gagnî ene estape du tour di France oucobén minme ene dimeye classique itâlyinne di fèn d' sâjon avou des gripetes assez deures eyet qu' on lome el tour d' Emiliye.

Mins çoula, c' est ene ôte pwaire di mantches !

Djan Goffart, li 5 di may 2011

Tchanson :

Urovuzion: ene mascaråde

La ene cwénzinne d'anêyes, dj' a stî a on concert rok. A on metou moumint, li muzike s' a distindou a câze d' ene aroke, et on n' oyeut pus k' les tchanteus.

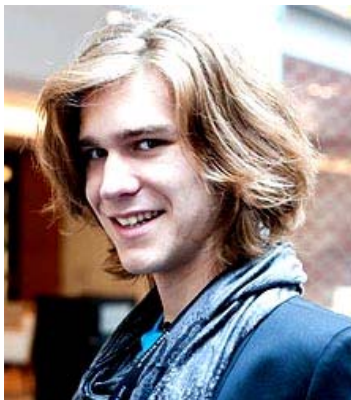
Adon, tot l' monde si rinda conte ki les muzikeus n' avént nén djouwé d' leus guitares, mins k' il avént tchanté avou ene erî-binde [playback]. Les djins ont leyî djus l' concert et rentrer al mâjhône. Taiss ki l' rok ni poleut nén esse fwait avou ene erî-binde.

A l' Urovuzion ons a decidé k' a conter d' asteure, i gn ârè pupont d' vrais muzikeus sol sinne, sâf li tchanteu(se). Ça cmincive a flairer...

Fwait a fwait, po conter li dierene dijhinne d'anêyes, i gn a-st avou sacwantès kitchreyes. Metans, *Hard Rock Hallelujah* di Mr Lordi, e 2006. Ça a stî ene caricature, et do fel rok, et del muzike crustinne. I m' shonnéve ki les wangnants wangnént djusse pask' i gn aveut nolu d' ôte di meyeu. Dji pinséve ki les vrais muzikeus n' s' avént mây prezinté po-z esse tchoezis.

Po l' Urovuzion d' 2011, dji m' a dit k' infén nos avéns ene sakî d' bén: Amaury Vassili. Et djustumint, c' est d' lu ki dj' vos vou câzer.

Amaury Vassili

Li râpén a studyî les teyoreyes, et cnoxhe pâr li

vrai tchantaedje. Et s' tchante-t i del pwetrene, nén del goidje come les apurdisses. Ey eco: i tchante e corsikin ! Po ene sakî k' a ses tayons d' ôte pâr, tchanter e-n on ptit lingaedje, bodjans nosse tchapea !

Lingaedjes des tchansons

Divins l' timp, ene rîle di l' Urovuzion, c' esteut d' tchanter e-n on lingaedje oficir do pays k' on rprezintéve. D' on costé, ça spotchive les ptits lingaedjes, mins d' èn ôte, ça meteut des xhames el voye di l' inglès. Asteure ki c' est libe, câzu tos les tchanteus tchantnut e-n inglès. Mins ç' n' est nén po ça k' les tchansons sont meyeuses. Gn a djusse ene volté d' passer l' wele [rouleau] po spotchî tos les lingaedjes, po mete l' inglès a l' oneur. Di totes les manires, kî schoûte les paroles ?

Metans, e 2005, li Moldaveye a stî rprizentéve pa *Zdob și Zdub*, ene binde k' acmaxhe hâdcôre et muzike payizante. Eyet k' est rlomêye paski bilingue, roumin et rûsse. Po l' Urovuzion 2005, il ont trové minme ene viye hiedresse po tchanter avou zels. Mins il ont alaidi l' tchanson et l' rimete e-n inglès.

E 1998, Charone Cohen – sipotéve Dana International – a-st avou l' pris tot tchantant e-n ebreu. E 2007, Marija Šerifović, di Serbeye, wangna tot tchantant e s' lingaedje.

E-n on ptit lingaedje, nouk n' aveut mây rén avou come pris. Portant, li France aveut ddja sayî: e 1992, Kali aveut tchanté e creyole. Ey, e 1996,

Dan Ar Braz et ses djins avént tchanté *Diwanit bugale* e burton. E 1993, Patrick Fiori a tchanté *Mama Corsica*, ki seulmint l' tite esteut e corsikin, eyet l' resse e francès. Avou ça k' ons âreut plou dire ki tos les cias do passé – burtons, mârtnikès et corsikins -, il avént tertos mâ tchanté.

L' Urovuzion 2011 a stî l' moumint po l' France si recrester po dire k' on pout Bén tchanter d' adrame e-n on ptit lingaedje.

Mins l' Urovuzion n' est pus ene bate di muzike, sapinse mi, ndo ! Dispoys sacwantès anêyes, et po rhazî l' clâ e 2011, c' est on concours di grossès pwetrenes, adon ki l' pôte Amaury Vassili aveut djusse ene sâpire âs firlotches [serpillière moderne] so s' tiesse (ses grands tchveas).

Asteure dji n' a pus d' dotance: l' Urovuzion, c' est ene mascaråde ki costéve brâmint des cwârs. Ci sereut Bén k' i gn ouxhe sacwantès privêyès tchinnés di tévé ki meténxhe so pîs ene ôte bate di muzike po tote l' Urope, minme sins l' peclêye di djins al sinne. Ça freut moens di betsâles et del vraiye muzike.

Djôr Sfasie

Witloof Bay, les disfindeus del Beldjike, ont-st atchevé l' inmes

Professeur Titôrvå, ene linwe ki va so tot

Li primire binde d'imådjes oridjinåle e walon mây eplaideye el Province do Lussimbork va rexhe li vénrdi 7 d'octôbe a Tcheyou diviè 7 eures à niût.

Li live fwait 160 pådjes, inte di zeles, 156 di bédé po rire, po sorire ou po tuzer, mins nén a s'fé des mâs d'tiesse.

Ça s' lét âjheyimint, d'èn ouy si vos vloz, so l' tins k' vos boevoz èn Ôrvå di l'ôte. Paski les dessins da José Schoovaerts sont simpes, sins pont d' mirlifitches, mins djhèt todroet çou k' i dvèt dire.

El pere des dessinaedjes

(e 2000)

Djozé Scovårt a vnou à monde li 15 di djulete 1936 a Âjhô.

E 1944-1945, i pârtit s' banc di scole avou Lambil, li ci ki, pus târd, va dessiner « *Les Tuniques Bleues* ».

E 1950, il est pûni po l' primî côp po-z awè tchanté e walon.

E 1954 (a 18 ans), il eplaidé ses primîs dessins dissu l' actouwalité et l' politike

A pârti di 1955, i va aler copiner, po des respondas, avou sacwants ptits tchanteus ki s' enondnut : Jacques Brel, Georges Brassens, evnd. Et lzès croxhî e dessins, ki paretront dins les grandès gazetes d' adon, el Beldjike eyet foû payis.

E 1956, c' est les primîs espôzucions a Brussele et a Paris... sol tins k' i va co a scole po divni gaztî.

Di 1958 a 1960, il va espôzer ses caricatures po rire dins tote li France.

E 1960, i scrît l' istwere da Louis Armstrong.

E 1961, i mete dissu pî deus societés avou Franquin, Morris, Peyo, Roba, Tillieux et Will. Ene di zeles, c' est « *Agence Littéraire* » et l' ôte li « *Mâjhon d' edicion* ». La, i va aconcoister les grands nos del bédé walone. Et viker eto les margayes cwand onk va mî reyussi k' l' ôte, et voleur fé si ptite popote lu tot seu.

C' est po çoula ki – fén disbâtchî, èn ome -, i candja d' mestî e 1970.

Li molon do walon lyi va prinde e 1995. Ey aler shuve les scoles des Relîs Namurwès et les cours di rfondou da Lorint Hendschel à Noû Lovén.

E 2000, il enonde li primire gazete éndjolieke e walon, k' i lome RABULèts.

Dispu 2003, il a dessiné les covietes po nosse gazete. Et, a cmîncî do 1° 42, toirtchî ene bédé e couleur di 4 pådjes, siticheye à mitan del rivuwe.

Il enonde adon ene tévé so les fyis, la k' il î eplaidé des fimes d' imådjes, les primîs atuzlés pâr e walon.

Pu, e 2009, enonder « *Titôrvå* » avou Djowel Tiri.

Joëlle Milquet, divnowe ene sicolresse dâ Djustin Titôrvå

Li popa des scrijhaedjes

(e 2002)

Djowel Tiri a vnou à monde e 1957 à Mwinni (Berimwinni, dilé L' Rotche). Il est prof di francès a Mâtche-el-Fâmene. Il a moussî e Muzêye del Parole sol fén des anêyes 1990, ey è divni l' moenneu e 2005.

Avou ses scolîs d' tecnike, il a todi sayî di fé des sacwès ki les interessèt, estô d' on setch cours di francès classike.

Ça fwait k' i les meta so des inketes amon les djins des viyaedjes. Li primire so les tararas [*crécelles pascales*]. Adon-pwis, so les viyès rcetes d' âd dilong d' l' Aiwe-d'-Oûte, d' Oufalijhe a Houton. Did la, si primî live « *Magnaedjes di manaedje* » (1999). I ratake ossurade, ey, e 2001, vudî « *Zimtêye di boute-boutes* » : trinte-shijh manires di fé a magnî avou des cwayes [*caille*].

Après « *À ratind-tot* », on live foirt a pârt, c' est des vraiyes ouves di belès letes e walon : « *Doze femes* » (2008), ki l' pindant, « *Doze omes* » vént a schipe di rexhe (loukîz p. 19).

Nos vs avans ddja prezinté « *Titôrvå* », simplifyî e « *Titorval* ». C' est deus ans d' eplaidaedjes dins « *L' Avni do Lussimbork* » ki rexhe asteure e bédé.

shûte p. 15

Lí Rantoele às Belès Letes

limero 13 (rawete al Rantoele 58 di l' esté 2011)

La littérature qui ne choque pas le conservatisme, c'est une littérature morte (Ahmed Zawi)

Cinema d' mājhone

Todi dvins les fives après k' les letes ont yeu stî evoyeyes, li Maricica si cfesse às bâsheles.

- Mins comint ass oizou fé ça, sans nos dmander cwè ?

Ele si metnut tertotes a bawer sor leye, minme s' ele câznut tot bas.

- Dji spered ki t' plan toûnrè a cou d' poyon ! Cwè çk' on frè, si l' police avore ? Vaici, à moens, ons a tchôd. Mins a l' ouxh, dai ?

Leu dvize est copêye d' on côp pàs pas da Serguey k' aspité e l' tchambe des bâsheles, avou deus mabelairs. Eyet Natalia padrî, k' ons ôt ses hôts talons. Et fé des rebolés ouys. Eraedjeye, k' elle est !

Serguey si dâre so Maricica et braire des sacwès e rûsse tot bouxhant sor leye. Les bâsheles s' ont saetchî ene miete e-n erî et frumjhî. Natalia côpe li Serguey

- Nén vaici ! Emoennans l' ôte pàrt !

Les deus omes apiçnut Maricica et shure Serguey viè l' colidor, avou Natalia todi padrî, ki shût come on ptit tchén. Li binde arive padvant ene viye poite di fier, k' i gn a ene plake dizo po dire ki c' est l' tchambe electrike. Ene ôte plake dit: « Risse di moirt ». Ene troejhinme mostere li crâne d' Adan e-n on rodje tryingue. Ene cwatrinme erprezinte ene djin ki s' fwait zingler pa l' aloumwere.

Maricica s' rimimbere d' awè sovint veyou Serguey ki moussive pa cist ouxh cial. Ele pinséve ki ç' aveut stî po rarindjî on plon ou l' ôte.

On côp k' il a yeu poussî l' ouxh, ele si rind conte ki c' est sire shonnance [*pure illusion*]. Gn a on deujhinme ouxh, padrî l' poite, et i moussèt e-n ene lādje bele

plaece, avou ene grande waitroûle. C' est tot çou k' i gn a d' pus grand avâr la.

On côp ki l' ouxh a stî rserè padrî zels, Serguey kimince a spoûsler Maricica, termetant k' les deus omes li tegnut di stok. I boerlêye des nétales di mannestés todi e rûsse, mins leye ni comprend kendal. Cwand il est fén nājhi, Natalia ratoûne :

- Vos avoz scrît a nosse camaeråde, Monsieu Stoltz, k' on vs margougne vaici. Paret k' vos avoz co scrît k' vos estoz prijhniere.

Ele s' abaxhe viè l' viyaire [*visage*] da Maricica :

- Cwè çki vos avoz scrît d' ôte ?

Maricica est co tchoûlant. Ele a mǎ pattavǎ s' coir. Ele sint comint les froxheures si boschetêynut. Ele est disnortêye.

Poy ele waite li haeyime so l' djaive di Serguey, ki s' frote ses pougns. Ele djemixh :

- Rén d' ôte... Dji n' a rén scrît d' ôte.

Natalia ni s' djoke nén :

- A kî av co raconté vos mintes ? A cwantès djins ?

Maricica respond todroet :

- Nouk et nolu.

Natalia rpassé à rûsse po ratourner a Serguey.

- Mintresse !, creye-t i, po kî k' ele si prind po s' mete avou mi, dwô ? Tådje ene miete ki dji lyî pete felmint s' gueuye !

Natalia saeye di l' tini astok :

- Neni, Serguey ! Si vos l' sipotchîz, ele ni sǎrè pus responde a rén. Leyans l' vaici ene miete, po l' fé câzer.

Serguey scheut s' tiesse come po dire k' i ça n' l' ahâye nén. I toûne araedjeymint âtoû d' Maricica. Les deus mâlairs l' ont lâtchî et asteure ele est coutcheye a tere.

D' on côm, Serguey lyi boute on waeraxhe côm d' solé e s' vinte. Ele si ctoide di mâ.

Natalia lyi espliké :

- Si vos vloz rexhe foû d' vaici, i vos fâre nos dire li veur. Azâr ki vos avoz meyeu passer Noyé tote seule divins cisse tchambe cial ? Tuzez bén.

Natalia s' aprestêye a rexhe avou les deus scalots, cwand elle si rtoûne po co dire ene sacwè :

- Ad fwait, ni vs agrancixhoz nén d' vudî tote seule. L' ouxh est blindé et l' tchambe est disdramtêye. Vos ploz boerler tant k' ça vos fwait plaijhi : nouk ni vs sait ôre did foû.

Maricica les louke a stâre ku rexhnut et serer l' ouxh a clé padrî zels. Ele dimeure co sacwantès munutes a tere. Pu s' sawè rastamper, ployeye e deus. Et braire ses ouys foû, disbeleye et l' coir fên moudri.

Cwand ele si recrestêye, ele si rind conte ki les meurs sont covrous d' on mousmint noer e rulief, come po les studios d' eredjistraedje. Natalia n' a nén minti : n' a nol brut a sawè rexhe foû di cisse tchambe cial.

Pitchote a midjote, ele s' astampe et s' ashir so l' canapé metou padvant l' grande waitroûle. Ele rilouke âtoû d' leye. Gn a ene astalâcion d' cinema d' mâjhône. Gn a co des axhletes plinnes di dévédés.

Tot les spepiant, Maricica s' rind conte ki c' est tertos des fimes di pourcelreye.

A ç' moumint la, ses narenes sont cpiceyes pa ene pezante pufkene. Ele si saizixh tot rtuzant a l' istwere do « vampire di Hanove ». Et si on Fritz endè muchreut èn ôte ?

Neni : ele baxhe ses ouys et rwaitî tote disgostêye on batch plin d' mocoès d' papî pâr cafroyîs. Ele si rsaetche en erî et tchaire so ele pile di dévédés eredjistrés. Gn a des tites dissu, k' ont stî scrîts e rûsse, al mwin. Ele ricnoxhe li

scrijha d' Serguey. Poy ele si rind conte ki les tites, c' est des nos des bâsheles, ses soçones do ratind-tot.

Ele prind ene plake la k' i gn a l' no d' Alina k' est scrîtu dsu, et l' sititchî e l' lijheu d' dévédés, k' est âdzo del tévé.

So l' imâdje, ele ricnoxhe li decor : c' est ene tchambe do prumî plantchî. So l' waitroûle, c' est Alina k' on voet, dismousseye et agritchante, avou ene pratike do Blue Siren.

Dj' ô bén : les bâsheles ni savnut nén k' on les filmêye.

Maricica saetche li plake foû. Ele est disgostêye avou tot çou k' ele a veyou.

- Ké coshet ! Li mandaye s' a-st amonté ç' cinema cial po pleur waitî ses fimes di pourcea a si âjhe. Si va-t i filmer les crapâdes sins k' ele si dotexhe d' âk ! Gn a k' on mannet godi come lu po sepi mete so pîs on ratind-tot come ci-la. O ! Ki dj' el voe evi !

Des eures et des razeures â long, ele rote et caroter e l' tchambe. Ele saye di drovi l' ouxh, et s' dârer dsu, mais ça n' sieve a rén. Ele bouxh so l' ouxh avou ene tcheyire, disk' a spiyî l' tcheyire. Poy ele saye avou ene ôte. Ele bardouxhe totavâ l' tchambe come ene zinglêye, et braire ses lâmes foû.

Tot ç' ramdam la atchait on muroe k' esteut havté dilé l' ouxh. Cwand i toume al tere, i s' sipeye pâr. Maricica creye, tote ewaerêye. On côm k' ele s' a yeu disbaré, ele si rind conte ki l' muroe esteut la po muchî on ptit cofe k' esteut astoké e meur.

Li cofe n' est nén fameus. So ene pitite taprece, li scrijha so les botons 3, 5, 7 eyet B est dabôrd disfacé. On n' î voet câzu pus les chifes. Maricica tuze « Ça vout dire ki ces botons la sont les pus ployîs; adon, dj' avans l' sîcret, la k' ça pout dner ki saze combinâjhons. Ça vât les poennes di sayî. »

Ele si mete a bouter les limeros k' on fwait avou les cwate botons, disk' a tant ki l' cofe si drove.

« Vola l' wastate ! », sapinse leye.

E l' astok-cofe, ele trove des liårds, on pistolet, et ene ramexhnêye di papîs et d' paspôrts. Si cour atake a bardouxhî. Ele saetche les paspôrts foû et rtrouver l' sinne.

« Si dj' elzè prind tertos et k' dji n' mi sai schavner, dji m' frè touwer. Mins si dj' prin seulmint l' minne, motoit k' on n' voerè nén l' adire. »

Ele mete si prôpe paspôrt e s' potche et ritçhokî les ôtes e l' astok-cofe, k' ele rissere comifât. I lyi shonne k' i lyi a falou des ans et des razans po fé ces djesses la.

Asteure, gn a si stoumak et ses boyeas ki tribolnut. Ele creve di fwin. Aprume, ele est sins rasta et ratinde k' on lyi vegne diner a magnî.

Après on timp, ele ni sait pus ratinde, ey ele si mete a fognî pattavâ. E-n on ridant, ele trove on saetchet d' grinnes di fleur do solo. « Serguey sipepeye ça tot loucant ses mâssîs fimes ! », sapinse leye. Ele les magntêye, mins ça n' el ripaxhe nén. Ele rifougne et s' tchaire so ene clé. « Et si ç' sereut... ? » Sins î croere di trop, ele li stitche e l' sere di

l' ouxh et tourner. Nodidjo ! C' est l' boune !

Maricica est tote efoufieye. « K' il est biesse ! I m' ressere vaici, tot-z ouxhant muchyî li clé ådvins ! Et mi, biesse avou, di n' nén awè cmincî pa cweri après l' clé »

Ele poûsse doucetmint l' prumî ouxh, poy l' ouxh di fier. Sins ôre ni huze ni muze.

« Fât k' dji schipe radmint ! », k' ele pinse.

So l' betchete des pîs, ele monte so l' schâlî ki moenne â plantchî d' flaxhe. Cwand elle est el grande sâle, ele est pâr sibirêye di vey ki totafwait est spotchî. Li loumire do djoû amousse âd triviè d' ene finiesse k' a stî spiye.

Pal trawêye finiesse, Maricica etind l' brut des otos so l' voye.

« Cwè ç' ki s' a passé vaici ? », sondje-t ele co. Elle advene k' i gn a pus ene âme ki vike drola.

Ele mousse foû pa l' ouxh d' intrêye do bastumint et chamter â pus abeye viè l' voye sins waitî e-n erî...

Djôr Sfasie & Nicolas Staelens, foû di « Gabriyel & Gabriyel », roman nén eplaidî

Djôr Sfasie et Colas Staelens ont-st aprins l' walon did rén (sins l' aveur mây oyous dins leu djonnesse). Brâmint avou les rfondeus. Il ont dins l' idêye di scrire on roman avou tos des persounaedjes d' asteure. Li sinne ciddé padzeu si passe e 2002.

Portraits di vîs Walons

Colin, li vî colebeu

Dj' esteu co gamén. I n' aveut nosse vijhén ki tneut des colons d' tape. On l' lomève li vî Colin. Dji n' a djamây sepou si vrayi no.

Tot â matén, il esteut e s' colebire. I paret k' il î fjheut ossu prôpe ki dvins ene mâjhône.

Dji n' î a mây polou intrer.

I djâzéve todi avou ses colons : « mi ptit fi, mi ptite feye ». Les colons avént tertos on no, mins dj' a rovyî tot çoula.

Mins dj' el voe co, li djoû d' tape, ki ndalève avou s' colon so li spale. Djamây divins ene tchaive [cage]. Li colon dressî

tot fir, li cô levé, sins bodji, come po dire : « c' est mi ki l' mwaisse a tchuzi ».

Colin lyi djâzéve tot rotant : fijhoz Bén atincion a vos, ni vs fijhoz nén do mâ, edon, mi ptit fi.

Dji m' sovén li djoû ki s' colon a fwait l' prumî pris. Il esteut ashious so l' ban divant l' colebire, li colon so s' mwin, lyi djhant « merci, merci ! » Nén tant po l' prumî pris, mins po l' firté k' il aveut po si « efant », dijheut i.

Tot djhant çoula, i tchoûléve, li vî Colin.

Les ans ont passé : on dit ki l' djoû ki Colin touma malåde, les colons estînt so

l' toet del mâjhône, sins bodjî. Et cwand Colin rinda l' âme, les colons, d' ene volêye, ont monté å cir et n' ont djamây pus rivnou.

Vola li racontroûle d' on vî colebeu ki poirta tant d' amour a ses colons.

Ene istwere on pô coûte po raconter li veye dâ vî Colin.

Djôzef André

Noré l' tchesseu

Il aveut nivé. I djaléve a pire finde. Dj' esteu vnou dire bondjoû a m' vijhén, li vî Colin.

Dji n' aveu k' on pas a fé pask' il âreut falou esse fô po sôrti d' on tins parey. Li bijhe hoûléve e l' tchiminêye, a vs fé sogne. Li pot del plate-buze esteut tot rodje. Mâgré li clé a mitan serêye, on voeyeut des blawetes passer pa les creveures des coviekes.

E cofe di li stouve, deus grossès brikes refractaires, k' on ewalpêye po restchafer l' lét, cwand on va doirmi.

So l' plate-buze, on cocmwâr, plin di bolante aiwe, esteut ki tchantréve. On pô pus lon, li caftire so on rond pavé refractaire, po tni l' café bén tchôd. Tot d' on côp, on etind ene sakî scheure ses pîs so l' pavêye. Pu l' ouxh si tape å lådje. N a ene boerlêye di froed vint k' aroufele e l' plaeece.

C' esteut Noré k' aléve tchessî !

I rtchôca l' ouxh å pus abeye. So s' tiesse, on passe-montagne ki lyi rmontéve å minton. Dissu : ene calote fôreye di pea d' moton, avou deus

paplotes ki rtoumént so les orayes, on grand paltot d' cur, botné disk' å dzeu, li col rilevé, a s' cingue, ene cartoxhire avou des cartoxhes às baletes po l' gros djibî.

Des gros solés ferés a clâs, on pantalon di vroûl às coisses. Ladsu, des hôtès guetes di cur. On l' âreut pris po on Vikigne.

A ene sipale, si fizik di tchesse às deus côps. On grand coutea e s' wåde pindeut so ene hantche.

Ây ! Magré l' froed et l' vint, Noré aléve al tchesse. N' av rén a l' arester. Cwand il aveut ene idêye e l' tiesse, i n' l' aveut nin ôte pâr.

Nos rfuzîs si invitâcion d' aler tchessî avou lu.

I nos cwita, todi ossi enondé. Gâre às singlés.

Ki : s' endè towe onk, divins les deus, n' ârè on singlé et on cinglé !

Djôzef André

Joseph André a vnou å monde a Bonsin, al coine des provinces di Lidje, Lussimbork et Nameur. Ses parints estént ârdinwès. Asteure, i dmeure a Montneye-so-Mouze. I scrît e walon dispu bele âdje. Il a stî eplaidî dins « Intrez don », « *La Wallonne* » et « Coutcouloudjoû »

Il a eto ene pådje so l' « Aberteke » (e rfondou walon) ey ene so l' waibe « Li walon d' emon nozôtes » (e Feller).

I nos evoya lanawaire cisse lete ci :

Dji m' pèlmète di v's èvoyî treûs scrihêdjes nin k'nohous qui dj'a tchûzi divins des ôtes.

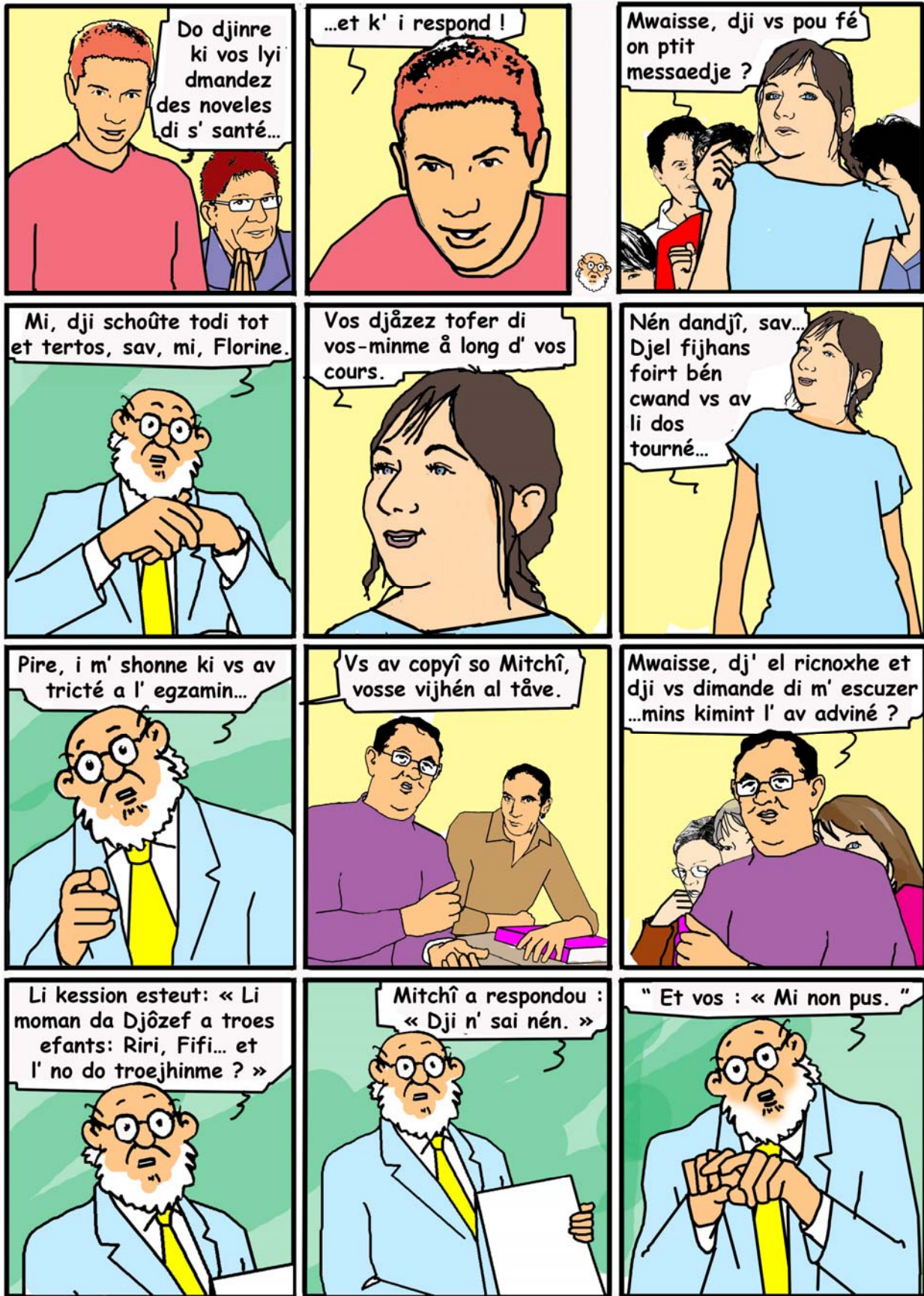
Dji scrît todi on pô cwand çoula m' sititche. Ni m'è voléz nin di mi ôdace.

C'est des scrîhêdjes è m' walon.

Dji so walon, èt dj'inme tot les lingadjes qu'ont sùvou èt èbèli tote mi vèye.

Ossu, dji fêt pârteye d'ine copin'rèye a Stav'leû, qui s' passe deûs côps so l'meûs (loukîz el pådje 23).

Viyès tecnikes

Boshales et dijheas

Antoine Gigot, èn ome d'après Djedene, nos dmanda li no e francès des botes di luzere ou d'avoenne (ou d'fiole) k' on dressive so les tchamps po lzès leyî souwer, avou on loyén al copete, mins sins tchape

Ewalon, on trouve sacwants nos ki revoyèt sovint a l'imådje d'ene comere : marionete, boshale (li minme mot ki « bâshele »), damjhele.

Paski pocwè ? Louwis Baidjot nos dit l' sinne.

Dins nos viyaedjes, copuvite dins les cis ki waitèt Smwès, on direut puvite « damjheles ». Come les ôtes mots, l'idêye ki prume, c'est todi l'cene del djupe di comere ki tape à lādje, a môde d'on triyingue izocele.

Tos les mots walons po « boshale »

boshale (*bochale, bocale, bossele, bossale*) => boshler (fé des boshales)
marionete => marioter
damjhele
djougåd
sôdâr
e francès : *botte (de luzerne, de phléole, d'avoine, de sainfoin) dressée*

Pocwè fé des boshales ?

Sol plan pratike, voci çou k' dj' è sai.

Cwand on fâchive al fâ des fioles [*phléoles*] ou des ôtes gros fours, on n' les stârève nén, on les levève, paski

l'fiole esteut pus grande et elle ere pus âjheye a setchi, estant stampêye. Cwand elle esteut setche, on l'ristârève so des loyéns, po leyî rsouwer l'cou et on li loyive po-z è fé des djâbes pus maniâves a rintrer.

Si c' esteut d' l'avoenne, (elle arivève sovint al fén d'rotâcion), on-z î semève des pitès sminces - puvite des trefes - po regrinner l'tchamp.

Li four, k' aveut crexhou dins l'avoenne, fijheut ki l'cou des djâbes esteut pus mastoke ki l'copete et diveut esse a l'air. Çou ki n' s'âreut polou fé, si on ls aveut loyî do cōp.

Les dijheas

Les ôtes dinrêyes estént radjavlêyes dirî l'fâ, loyeyes do cōp e djâbes, pu stampêyes po-z è fé çou k' on lomève, des croupètes ou dijheas (e francès *diseaux*).

Les troes prumîres djâbes estént loyeyes eshonne al copète, pu on stampève deus ôtes djâbes etur tchaeke. Pu on les tchapléve (elzî mete on tchapea ou tchape po l'plouve). Çou ki nos dene $3 + 6 + 1 = 10$ djâbes al croupète, nosse fameus dijhea.

I pleut ossu ariver k' on n' mete k' ene djâbe etur les 3

prumîres, çou ki fijheut $3 + 3 + 1 = 7$

I passève adon dipus d'air etur les djâbes, ki souwént çà pus âjheymint.

Dins nosse djonne tins, c' esteut les efants k' aprestént les croupetes, e metant alintoû les loyéns di strin d' swele.

C' ere li bon tins.

Louwis Baidjot

bocale, bossale u boshale ?

Sorlon les féns cnoxheus, li mot vénreut di « bok » u di « bosse ». Les disfondowes ritrovêyes dins l'ALW sont « bocale » & « bossale / bossèle ». Mins ciste etimolodjeye la ni va nén avou l'djinre po « bocale » (on ptit bok, c' est on bokea, nén ene bocale). Et avou l'cogne del sacwè po « bossale ». Les boshales n' ont vormint nén l'cogne d'ene bosse ; c' est l'contrâve : ele sont firmint stipêyes à hôt. Did la, leus nos d' « sôdâr ». L'etimolodjeye gayele [*celtique*] li minme ki « bâshele » [*jeune fille*] va avou les ôtes nos (damjhele, marionete). Li disfondowe « bocale », rilevêye après Nivele, pôreut esse on picârdijhaedje di « bochale » (ch => K come « cheval » <=> « kvau »).

L. Mahin

Novea live e walon

Disfouyaedje do cabu

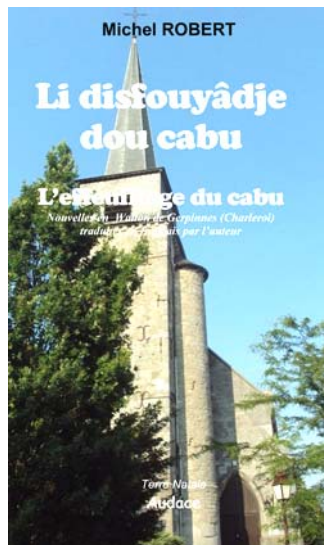
... u « disfouyaedje di « Cabu ». Ca « Cabu », c' est l' sâvaedje no do scrijheu, Michel Robert, on waloneu d' Djerpene dedja foirt kinoxhou come ome di teyâte.

C' est on live di sovances di djonnesse eplaidî fén 2010 dins l' coleccion « Audace », ene pitite rîlêye di lives k' ont ddja fwait rexhe do Guy Brenner et do Christian Quinet.

Li ratournaedje e francès est al fén, dins l' deujhinme mitan do live.

Des sovances, di dj' ? Nonna : purade des « sclats » d' sovances. Sapinse a Djôzef Bodson, todî. Mimile Limpreu – li Bon Diu si âme – âreut kécfeye yeu dit : des « spites » di sovances. Ca les tecses ni dispasnut nén ene ou deus pådjes.

Racourtis

Bagnî al bate : Les roufions d' Djerpene vont bagnî e-n ene bate (basse d' aiwe metowe sol divant do vinta [vanne], so on ri inte Djerpene et Âco). Ça rafrexhit, cabén k' i gn a des strons do noû coron ki flotnut sol rivlinne. Bawaite : on les rbôre.

Boune anêye 1965 : Les sohaitaedjes « boune anêye, bele santé »; li fjaedje des

gâletes di novelan; les dvizaedjes so l' anêye ki vént et l' cene k' est houte... po on gamén d' onze ans.

Cabu : Kimint ki dj' a dvou viker avou mi spot : « Cabu ».

El dicâce del Rotchete : Cwand les gaméns do coron avént adjinçné l' dicâce dins ene viye gregne. Mins vénrè-t i del djin ?

Djuliète : Ene viye djin ki les gaviots vnént dé leye po foumer, tot rçuvant ene bouboune.

Li fontinne do coulot : Baloujhaedje des minmes djambots tot do long do rixhot d' Âco.

El Sint-Pire des djonnes : Istwere del mâche Sint-Pire metowe so pîs so fotches po les djonnes tins del guere di 40, cwand l' porcession Sinte-Rolande esteut disfindowe.

Les trôs d' Umiêye ... wice ki les djonneas di Djerpene et les cis d' Umiêye si dinnut radjoû... efoumés pàs pufkenes do trô âs bernates.

Les trôs d' Umiêye (2) : On-z î foume, pu moussî dins tchaeke des trôs, minme li ci a môde di boyea la k' les pus fels rawijhnut leu bodene al tere.

Li bixhot : On drole, crapé, mannet come on lagnet, ki les efants avent peu di vey pontyî al coine d' ene pî-sinte.

Li dieu d' bale pelote : Ene lûte wice k' Âco a fotou Djerpene dissu s' cou.

Li scret : Djan-Pâ a lâchî e scole ki dj' esteu e-n efant adopté. C' est l' deujhinne grande poenne di m' vicâreye.

La sacwants moes, Ivon m' aveut dit kî k' c' esteut Sint Nicolai.

Li londi d' Pâke, cwand dj' a divnou l' novea poite-drapea del copagneye (di mârtheus) Sinte-Rolande di Djerpene. Ç' a stî po nouv anêyes di bouneur !

Madame Misson : Li djoû ki dj' a lî dins l' gazete ki mi dame si scole gardyinne aveut fwait s' dierinne bâye. Mins mi, dji n' a nén l' acertinance ki c' est bén leye ki nd a ndalé po s' dierinne voye...

Michel, on gamén k' aveut ene laide maladeye. Et dmorer so ene tcherete. Pu ene miete pus târd, èn pus câzer... pu inte cwate plantches, les ouys serés, ki riyeut âs andjes.

Â pî d' èm-n âbe : Li clotchî d' l' egljhe di Djerpene m' a ramoenné dipus d' on còp sol boune voye à boune ouxh.

Djudmint sol live

(dins « Reflets », pa Djôzef Bodson)

Les sclats d' sovances da Michel Robert sont come des spites di clarté ki loumèt on té persounaedje, ene télé coine di l' efance dâ scrijheu.

Li dierin tite, « â pî d' èm-n âbe », c' est eto ene clignete a Djôr Brassinse, ki tchantéve ene tchanson à minme tite. Mitchî Robiet, come Brassens, sait esse fel avou les grandiveus mais n' est mây malwè [auteur de critique déplacée]. Gn a vaila li minme ratna, li minme powezeye a bon honteuse [discrète], li minme sipârdâjhe di tinrûlisté so les djins et les sacwès.

Novea live e walon

Doze omes

Ene ramexhnêye di 12 noveles sicrîtes pa Joël Thiry ki vént d' vudî dins l' coleccion « Paroles do teroe » do « Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene ». Nos vos l' avéns ddja prezinté, avou ene des noveles dins « Li Rantoele Belès Letes » li còp passé.

Po-z animådjî l' live, n a les fotos di doze omes ki pôrént rshonner às doze del ramexhnêye. Elle ont stî prinjhés pa Christian Antoine, fotografe di s' mestî.

Les 12 omes di ç' live ci shuvèt l' ôre des doze comeres di l' ôte live.

Sacwants noveles

Colas: l' ome da Victwere. Dins "Doze femes", on a veu Victwere malârdé ca elle a veu les pinses ki si ome end aléve vey ene ôte.

Come d' efet, Colas a veu stî picî d' on diale di l' après-nonne et taper ses ouys so Claire, ene pratike del banke la k' il overe. Li manaedje Colas-Victwere ténrê-t l' còp ?

Matî: li pere da Miyinne, ki s' a veu fwait piter d' ene cavale k' elle a veu stî après s' polin. Ele vola-st aler e perlinaedje a Biarin, et la, s' fé gorder d' ene oto. Cwand Matî aprind l' novele, i nd est nén pus rtourné k' çoula. N' a-t i nén dit al dîne [gamine] on djoû k' ele nel saveut shuve so on pazea, avou ses crossetes : "Vos vs sovnoz, Miyinne, nosse djinixhe, vola cénk ans, ki s' av cassé l' pate e passant l' aiwe (...) On-z av fwait vni l' botchî..." ?

Simon: li ci k' âreut Bén vlou cortizer avou Valintene, trop libe po s' maryî. Et toumer so on laid hasse ki l' margougna dispu l' djoû des noices. Et leye s' aler taper dins l' Aiwe d' Oûte. Et dmorer achurnâve [paralysée]. Simon raconte ses sintimints pol crapåde, dispu k' i l' a veu rescontré pol

prumî còp. Et si haeyime po l' ome k' elle a veu maryî... k' i vind a l' Ârmêye blanche, come recsisse.

Klaus: c' est l' oficî almand k' a vnu ramasser onk des fis da Louwisse. Il a yeu do rmoird, et sayî d' espliker pocwè k' il a fwait çoula : Louwisse ki l' adjuvêve di n' nén prinde si djonne fi, et lu tchoezi ci-la, dabôrd ki c' esteut l' grand k' esteut l' suspek (pask' aidive les makis).

Françwès: li galant da Aline, ene gaiye comere ki tchantève tofer avâ les tchamps, et ki l' pa Françwès, nén d' acoird avou les hantijhes di s' fi, a veu stî ratinde dins on pazea, et l' macsâder, tot l' leyant po moite.

Pu evoyî s' fi å Congo, po k' les courtizeus ni s' voeyénxhe pus. Mins la ki, lavola, el meskene Françwès – Kélélé k' on l' lome – boute eto tot tchantant tote li djournêye. Françwès l' a mâva ! Et come i s' a metou a boere ... Kélélé si va-t ele leyî margougna di s' patron ?

Les tinmes

Les sacwants tinmes ki sont diswalpés dins l' live :

L' amour, les disfindowès hantijhes, li veye e manaedje, li deujhinme tchôde [démon de mid]. Ci n' est ki d' djusse, po on live so des omes et des comeres.

L' aclevaedje des efants : on découvre des rafiants di l' aclevaedje al deure (Matî) et des cis ki pinsnut ki l' veye est ddja télmint waeraxhe k' i fât

leyî cori l' aiwe a valêye (Hinri).

Li rmoird (Klaus)

Li vindjince (Simon ki vind l' ome da Valintene, come recsisse, al Rezistance).

Plaçaedje dins li spåce et dins l' tins

Les noveles si passèt inte 1932 (cwand Simon rescontere Valintene pol primî còp) et 2010 (cwand Klaus, k' a léjhou "Doze femes" atchté e-n ene livreye di Mâtche, sicrît å Muzêye del Parole po dire ki c' est lu l' oficî almand del sipoûle da Juliye).

Onze di zeles si pasnut e l' Ârdene, do costé di Mâtche-el-Fâmene. Les viyaedjes k' on ndè cåze (Tchantrele, Bwès-Sint-Mårtén, Belaiwe-e-l'Ârdene), c' est tos forveyous payis [lieux virtuels].

Mins end a ene (Françwès) ki s' passe cåzu tote e Congo bedje.

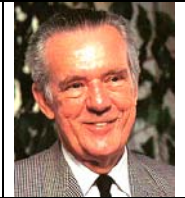
Mins n' a-st, avou, les sovnis da Hinri kel ramoennèt e l' Almagne do tins k' il î esteut prijhî. Gn a eto les esplikêyes da Hassan so s' viyaedje dins les Jbala e Marok (dins « Maccime »).

I gn a eto on viyaedje linwistike a fé avou l' live, la k' on-z î eploye dins les cåzaedjes des djins u ôte pàrt, nén seulmint li walon, mins eto l' francès (cåzaedje da Aline ki n' a k' dijh ans), li latén (messe d' etermint da Victor), l' almand (tchanson muznêye pa Hinri), l' arabe marokin (spots esplikés pa Hassan, dins « Maccime ») et l' kiswahili dins « Françwès ».

Waloneus revoyes

Gilbert Mottard

Lidjwès, fir di l'esse et del mostrer. Seul ome politike a-z aveur sitou mayer, gouverneu, minisse, et oteur walon. Ci n'est don nèn tertos les minmes ?

Octôbe 1983. I n a vint-ût ans dèdja...

Pol tote prumire fèye, dispoy 1830, on gouverneu del Province di Lidje va fé tot s' discours e walon. Divant l' Consey, à grand complet.

C' est don avou s' cour ki Gilbert Mottard va djâzer del vicâreye des ptitès djins d' amon nozôtes, di leus djoyes, di leus poennes, di leus espwers. Et çoula, ene eure à long. El sâle, on n' oyève ni huze ni muze...

Rinde li firté às Lidjwès ! Ké bea programme !

Di-set ans pus târd...

- Moncheu Mottard, pôrîz vs, s' i vs plait, fé ene pitite preface po nosse gazete è walon ?¹

- Neni !

- Pocwè, don, vos? Sèrîs ns trop a gâche... ou trop a droete, mutwet ?

- Neni !

- Pocwè, adon ?

¹ NDMS « Intrez don », gazete e walon eplaideye pa Françwès Nyns et Ritchâd Joelants, et k' a moussî foû di 2000 a 2006.

- Paski dji va scrire avou vozôtes.

Et c' èst insi ki nosse gouverneu scrijha dvins nos cwinze numèros.

Enn a-st èwaré pus d' onk, vos m' polez croere ! Mins d' abôrd, les swèssante oteurs vicants k' ont-st ovré avou lu.

Prétins 2002

- Moncheu Mottard, nos alans buskinter on vî curé d' à Bierleu po ses cwatru-vints ans. Vos l' avez seur rescontré a Brussèle cwand vs estîz minisse. Mutwet esteut i sènateur ou député, dji n' sai pus. End a tant, dai ! Pôrîz vs fé on ptit messèdje ki nos djondrèns às cis di tos ses camaerâdes ?

Li leddimwin, nos rçûvîs l' messèdje ki nos a Bén ècorèdjî po-z adjinçner l' fiesse da Djef Ulburghs, à Bierleu.

Mins ki vs estîz-st ètike ! Nos discutîs, ene a ene, vos (rârès) fâtes d' ortografèye divant d' mete vos scriyèdjès è l' ordinateur.

Mins k' on-z a stou firs et contins d' ovrer avou vos, sîh ou set ans à long.

Çou ki vs frè plêzir, la ki vs estez, mi djel sai bin !

Nos grands scolîs des sîhinmes anêyes ki vont cwiter l' comene po des pus hôtès scoles, avou l' côp di spale del Comission d' Istwere, des Bibiotèkes àront dreut a on bea ptit live, d' ene cwarantinne di pâdjès avou on C.D. : « Lidjwès, fir di l' esse et del mostrer »

Vosse discours ki vs va come on want, il est presse. Î estans ns ?

Frànçwès Nyns

Waloneus rivnous

Michel Francard, après k' il âye yeu stî sacwants anêyes vice-recteur à Noû Lovén, todi so tchamps so voyes, a

ridivnou prof ordinaire. Et rprinde ses rcwerances di sociolinwince avou les studiants d' romanes.

Ciste anêye ci, il evoye les dierinnès anêyes amon des scrijheus e walon, gâmès et picârd. Lezî dmander les pondants et les djondants di leus vocâcion. Et corwaitî leus bokets.

(racsegnes : Elodie Mertz)

Li djivèye des oteurs ritnous : Georges Théodore (Florenville), Bruno Delmotte (Tournai), Bernard Louis (Nametche), Joseph Billy (Nassogne), Henry Matteredne (Sârt-Sint-Lorint) Jean-Marie Kajdanski (Wiyere) René Huvelle, Jean-Luc Fauconnier (Tcheslet) et Lucien Mahin (Transene).

Lete d' on cibernaivieu

Li walon e-n Ovîfa

Les prononçaedjes « ixh-lâte » et « axh-lâte » e walon

So ene des pådjes del waibe walon.org, gn a ene djivêye di mots, rashonnés pa M. Thierry Dumont, ki cminçrênt pa on prononçaedje « axh-lâte » e walon d' Ovîfa [Ovîfat, Waismes]. Mins, po dire li vrai :

Po « a pî dschås », on dit « a d'chans pîs » OU « a pîs d'chans », avou on prononçaedje CH come e francès.

Tos les ôtes mots cités atakèt pa on prononçaedje ixh-lâté.

Divins l' motî da Toussaint, ci-ci eploye a tos côps li scrijha « hy » po l' ixh-lâte.

Les mots walons ki s' prononcèt avou « axh-lâte » e-n Ovîfa ou a Zôrbrôte [Sourbrodf] sont foirt râles [rares].

Onk di zels : roxhler = ranler (respirer tot djemixhant, po onk ki va mori).

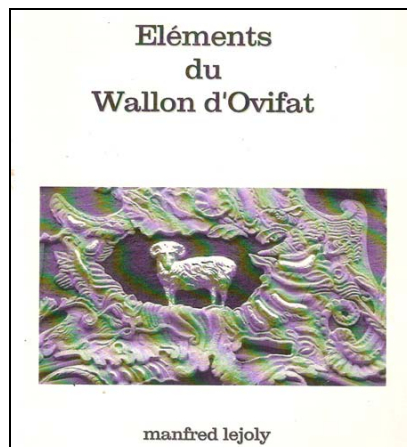
L' **ixh-lâte**, c' est on son tipike do flamind (geen), di l' almand (ich liebe dich) et do walon del Hôte Ârdene et del Hesbaye lidjwesse (cohe, ouh, dji finih), ki s' prononce tot rasserant l' air inte li raecene del linwe et l' palâ, sins fé aler les coides vuzreces. L' ixh-lâte si scrît "ç" e l' Alfabet Fonetike Eternacionâ (AFE)°.

L' **axh-lâte** est l' minme son, mins vuzlé [sonore], come dins l' almand « achtung ». L' axh-lâte si scrît "x" e l' AFE.

Après Waime et Mâmdey, li prononçaedje « axh-lâte » est pus corant. Mins, si djel tén bèn, c' est TODI âdvins ou â coron des mots. Mây â cminçmint. Prononcî « Juan » e-n espagnol est ossu

mâlâjhey po les Mâmdiyins et Waimrais ki po les ôtes Walons.²

Etimolodjeye d' « Ovîfa »

Tant k' a l' imådje do berâ sol coviete di m' live di mots, vos djhoz k' ele rafoircixh ene fâve etimolodjike ki fwait provni l' mot « Ovîfa » do latén « ovis ». Çou k' est ene flotche.

Ciste idêye la a stî spårdowe pa on livret da Charles Müller – li Bon Diu si âme – èn ome di Waime. Müller vout k' i gn âye yeu toplin des bedots a Ovîfa e 19inme sieke. Mins c' esteut parey dins tote l' Ârdene, et n' a nou viyaedje a s' lomer d' on no ki vénreut do latén « ovis ». Et les nos d' viyaedjes ont stî foirdjîs divî l' 11inme sieke !

Tos les vîs papîs acertinèt ki « Ovîfa » est bèn « o vî fa », « e vî fa », l' omrinne cogne di « ol viye fagne ». Metans : « Viefaingne », 1354, dins

² Asteme ! Dins l' ALW, li notâcion « ç » est eployeye po l' ixh-lâte, nèn po l' axh-lâte. Metans po « schaerfon » (schaerbote, schaeftion, bousier, ALW 8, notûle 129) on l' ôt a Francortchamp, al Glêjhe, a Faimonveye, al Grande Haleu, al Viye Sâm, a Bihin, a Bovgnî, al Rubiveye et a Tchevron.

l' âjhmince po basti l' tchestea di Rênâstinne [Reinhardstein]. Li mot « fa » egzistêye dins toplins des nos d' plaeces el Hôte Ârdene.

Plaque « so les fas » e-n on viyaedje dilé Stâvleu.

Pocwè l' imådje do berâ, dabôrd ? Paski, tot biesmint, les djins d' Ovîfa sont spotés « les Baras ». Mins dj' a rovyî del sicrire dins l' live. On s' trompe bèn sins boere !

Ôvîfa ou Ovîfa ?

Vos avoz råjhon di rlever ki « è-n Ôvîfa » pour « à Ovîfat », c' est on rdo blaedje del divancete [préposition] « en » : è-n tot seu, et « o », atroclé [agglutiné] â mot. Ci n' est nèn l' seu cas cnoxhou, copurade dins l' toponimeye.³ Come li « o » d' Ovîfa, c' est l' divancete « o » (rifondowe « e »), ci « o » la divreut esse court.

Portant, dispu al boune 150 ans, les djins prononcèt « Ôvîfa ».

Douvênt ?

Come on direut e walon d' après Rome, *Felix qui potuit rerum cognoscere causas...*⁴

Manfred Lejoly, *Houte-di-Wâtche (Outrewarche) 2A, B 4950 Waime.*

³ Metans « Ezès Monts » a divnou e francès « Aisemont »

⁴ Dandjreus on replaçmint pal divancete « â » e-n on trevén ki les djins comprindênt co l' sinse di « vî fa » : o vî fa => â vî fa => e-n Ôvîfa.

Lete d' on Wikipedyisse

Waitîz Bén ki dji m' va sayî di scire e walon. Èm grand-mere sereut fire di mi, ostant do costé d' èm mame ki do costé d' èm pa...

Çou k' dji so Bén biesse po n' rén sawè do tot sol l' ortografeye e walon. Dedja ki dj' so-st a maxhî el walon d' Nameur, di Tchâlerwè et ptete Bén ene miete di Lidje...

Mins savoz cwè ? Aprume, el walon n' est nén fwait po esse escrît. Seulmint, i gn a todi des djins ki pinsnut esse pus maléns k' les ôtes pask' i l' savnut lére et scire. D' èn ôte costé, s' i n' serént nén la, gn âreut ptete pus persoune po djâzer walon. C' est po ça ki dji so e-n admirâcion divant leu bouye so Wikipedia.

Tant k' a mi, waitîz Bén : dj' a comincî a fé on travay d' antropodjeye : ene monografeye so l' cominâlté francesse di Wikipedia. E vla ki, la deus djoûs d' ça, dji discovreu el site di Wikipedia e walon. Po ene sorprijhe, mildju, c' esteut ene bele sorprijhe !!! Dj' a stî tot binâjhe.

Âdjourdu, dj' a stî vir si dji n' pleu nén fé mi ovraedje so l' kiminâlté walone. C' est po ça ki dji so a vos scire mi messaedje.

Lionel Scheepmans, li 19 d' avri
Vos estoz Bén djinti po m' escire ene response avou tant d' infôrmaçons. Asteure, dji so-st a pinser ki d' bouter a escire so l' cominâlté des uzeus walons ni va nén esse

âjhey por mi. El walon, dj' inme Bén l' djâzer. L' escire, c' est ene ôte afwaire. Et ça n' est nén on franc Walon ki va scire a m' plaèce... Adon, bouter so des djins ki djâznut walon, dj' el vou Bén fé dvant ene djate di café mins nén dvant ene waitroûle d' ordinateur.

Alez ! Bonswer ey a Bénrade

Lionel Scheepmans, li 2 d' may 2011.

Lete d' on scolî e walon

(Djâke des Cambuzes diva bager dilé des pus grands cuzéns e 1944, ki s' mâjhone aveut stî distrûte avou l' bombârdumint del gâre di Mârloye)

Po l' fè schoûter, faleut k' il âye sogne. Gn aveut ki l' pawe po l' fé roter droet, et cobén ene pingnêye.

I n' si fât sbarer adon di vey ces mannets djonnes la peter evoye po-z aler cori dins les bwès. Et cobén rintrer al nute après aveur riwaitî bizer les biesses avâ les tchamps. Et cobén les awè fé cori si ele ni bizént nén foirt assez por zels.

Ratinde sol boird do Troti à Fossé et rwaitî e noer trô po s' fé sogne tertos eshonne avou l' biesse. Riwaitî l' aiwe brotchî foû del tere a l' Rotche do Fond des Vâs et s' î rpiède vint metes pus lon.

Adon, cwand i rintrént, i fjheut cobén noer et co dpus. E-z eralant al mâjhon, i passént so

l' pont del Mârtchete po vey li "bastârdea".

- Waite a twè, saiss, Djâke, dijheut i li pus vî des cuzéns. Padzo, gn a l' Rodje Bounete ki t' va vni haper.

- Taijhe tu ! dijheut i l' Djâke. Ele n' est nén voci. Elle est a Rwè, dins l' pousse da mononke Firmin. I m' l' a co dit l' cwénze d' awousse a l' fiesse. Voci, ç' n' est nén del Rodje Bounete k' i fât-z aveur sogne mins do Spetin. Waite avou totes vos biestreyes âtoû do Troti à Fossé et à sourdant del Mârtchete, nos estans co so l' voye cwand i fwait noer. Mi, dji so todi drî vos. Adon, ci n' est nén di m' fâte si on rintere si târd. Avou vozôtes, c' est todi insi !

- Ni va nén dire çou k' on-z a fwait avou l' brocale k' on-z a hapé dins l' brocalî k' est sol dresse del tchambe addé li stouve, saiss, Djâke !

- Dji n' dirè rén", respondéve li Djâke k' aveut e s' potche li vî

briquet da s' mononke et ki, tot seu lon d' ses cuzéns, sayive di mete li feu a l' rezene d' ene pîce tins k' zels li fjhént Bén broûler avou leus brocales.

Cwand l' ovraedje esteut la, il î boutént tertos essonne. Li Djâke, k' esteut li pus djonne, riwaitive Bén a s'-n âjhe kimint çk' i faleut fè. Et tot seu, cwand les grands estént evoyes, i fjheut come zels. Rintrer l' bwès, li soyî e bokets longs d' ene mwin avou li soyete da mononke Edmond, li rfinde avou l' cougneye so l' blok, li rintrer dins l' coujhene, fé des ptits bwès avou l' sâplete po-z aloumer l' feu à matén, rinetyî l' corti, ploucter les gurzales, aler mexhner po les poyes. Gn aveut todi a fé.

Cwand c' esteut li sâjhon des tchampions, faleut co-z î aler. On purdeut on tchena et evoye foû des pîs des parints.

L' ABERTEKE

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3inmes londis do moes a l' aisse del Tuzance di Bastogne ou à Muzêye del linne a Bjhâri (Bizaury).

Câzaedjes so on tinme metou d' avance; tchansons, rivowe di l' actouwalité do moes avou, tchaeke còp, 20 a 30 soçneus(es).

Racsegnes : Claudine Voz claudinevoz@hotmail.com.

Les rcâzeus d' Bive (*Bièvre*)

Aisse del Tuzance; copinreye li prumî mârdis do moes, di 15 e a 17 e. Racsegnes :
Dorchimont, Mady
mady.dorchimont@skynet.be
Baijot Louis
moulins.baijot@skynet.be

Les djâzeus d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes: Jean et Anne-Marie Leclerc

Copene Oufa (Oufalijhe)

Tâves di rcâzaedje e walon deus còps par moes ; Racsegnes: André Lamborelle (061 28 94 26), Marcel Leboutte (061 28 91 14).

Ce ke d' animåcion et d' djâzaedje e walon di **Rindeu**

Li prumî londi do moes a 20 eures. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57.
jmhamoir@skynet.be

Tâvléye di walon di Rotchfoirt

"Accueil Famenne", les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet d.maletsonveau@skynet.be.

Copinreye di Tchårnoe (Tchaurnè, *Charnoux-Harsin*)

Såle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : José Buron : joseeburon@hotmail.com

Li copinreye di Timister :

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Li copinreye des trôs d' soteas, **Tchôfontinne** : Racsegnes : Marcel Louis (04 351 72 71 / 0474 29 02 59).
causeriealusine@hotmail.be

Li copinreye di **Ståvleu** si passe deus còps so l' moes, li prumî et l' troejhinme mierkidis, di 17 a 19 eures, à locå d' Electrabel. Racsegnes : 080 86 32 27.

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lussimbork :

Sicole comunåle d' Àrveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' après-nonne a 5 eures del vesprêye.

Racsegnes : Willy Leroy, 061 61 16 25,
willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 còps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures; Racsegnes 04 370 18 01

Les scoles di Bive do moes d' octôbe 2011

Les mârdis 4, 11, 18 et 25 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e ; racsegnes : centre.culturel@bievre.be

Les scoles di walon a Serè

mârdis di 16 a 18 e. racsegnes : R. Joelants (04 336 09 56) - F. Chaumont (04 336 21 79).

*****

VoBuze (**Youtube**)

sol tévé walon-câzante

<http://www.youtube.com/wlntv>

3 videyos avou **Willy Marchal**.

* tchanson « Brâvès djins »

* tchanson « Li voye di tere »

* responda sol tinme di si ptit molon : fé des instrumints d' muzike.

Do tchôd modou so les waibes e walon

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

serè motoit rcandjeye di l' esté... si l' Abertekî trove do tins po.

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st acsût les **11.947** ârtikes (à 28 di may 2011).

<http://wa.wikipedia.org>

Si pådje às noveles : <http://wa.wikipedia.org/Wikinoveles>

Li **Wiccionaire** s' amidere todi dpus. Copurade les tâvleas d' codjowaedje des viebes.

<http://wa.wiktionary.org>

N av **5.807** ârtikes (à 28 di may 2011).

Libes programes éndjolikes e walon

<http://walotux.walon.org>

Foroms et lisses

<http://berdelaedje.walon.org/>

<http://fr.groups.yahoo.com/group/viker/> (câzu moirt)

<http://walon.cultureforum.net/>

*****

Soces di waloneus

Les scrijheus walons d' Àrveye

<http://www.scrijeusdorvaye.be>

*****

Teyâte

Waibe do teyâte do Triyanon a Lidje, avou tos les spectåkes, des fotos, et hay vos nd âroz

<http://www.theatretrianon.be>

Les programes 2011-2012 sont ddja presses. Dimandez lzès a trianon@swing.be oudon-bén a info@theatretrianon.be

*****

Les **belès letes e walon** so ene waibe e catalan :

http://matematyka.pl.dmoza.net/ca/Literatura_valona.html

Sovnis do strimaedje di "Vera"

(Transene li 26 di mäss)

Dins cisse Rantoele ci

- Li prétins arabe (L. Mahin) p. 3
- Walonreye & Flande (J. Desmet) p. 4
- Les tchivroûs (J. André) p. 4
- Fime « Des omes et des diès » (D. Malet) p. 5
- Cuzéns del Wisconsin (J. Desmet) p. 5
- Ciclisse : Flipe Gilbert (J. Goffart) p. 6
- Urovuzion (G. Sfasie) p. 7
- Professeur Titôrvå (J. Schoovaerts & J. Thiry) p. 8 ;
+ bédé pp 9-10 & 15-16
- Belès Letes : Cinema d' måjhone (G. Sfasie & N. Staelens), p. 11.
- Portraits : colebeu & tchesseu (J. André) p. 13
- Djâbes dresseyes sol tchamp (L. Baijot) p. 17
- Live : Disfouyaedje do cabu (M. Robert) p. 18
- Live : Doze omes (J. Thiry) p. 19
- Waloneu evoye : Gilbert Mottard (F. Nyns) p. 20
- Waloneu rivnou : Michel Francard p. 20
- Li walon e-n Ovîfa (M. Lejoly) p. 21
- Antropolodjisse sol Wiki walon (L. Scheepmans) p. 22
- Li Spetin et Rodje Bounete (J. Dupuis) p. 22

